

qua ex parte discriminatur a nominibus et adverbis, ut *annus, heri, cras*, quæ tempus quidem significant, sed non *ad-significant*, id est, non rem prout mutationibus temporis subiacet. Additur, *quatenus aliquid de alio enunciat*, 1.º quia verbum est id quo utimur ad iudicia exprimenda: 2.º quia omne verbum significat aliquid cum respectu ad aliud tamquam subjectum, sive id fiat per modum affirmationis aut negationis, ut contingit in indicativa oratione, sive id fiat per modum simplicis enuntiationis, ut in optativa et aliis contingit. Unde si *τὸ enunciat* accipiatur pro simplici enuntiatione, pertinet ad naturam vel essentiam verbi; si vero accipiatur pro enuntiatione iudicativa, erit potius quasi attributum primarium verbi, quatenus per *solum* verbum iudicia exprimuntur, non per *omne* verbum, ut patet in optativa oratione (1).

Inter verba præcipuum locum obtinet verbum *esse*; quandoquidem in quolibet alio verbo quasi involvitur et includitur: sic, dum dico: *Petrus studet*, idem logicè audit ac si dicerem: *Petrus est studens*. Unde ajunt quidam, ipsum non primitivum tantum, sed *unicum* existere verbum pro iudicio significando.

Porro verbum hujusmodi duplicem obtinet significationem, *absolutam*, nempe, et *relativam* seu *copulativam*; quarum prima ipsi congruit dum rei existentiam significat et exprimit, ut dum dicitur: *mundus est*, id est, *existit*, vel *est existens*. Secunda vero dum convenientiam prædicati cum subjecto significat, ut si dicam: *mundus est perfectus*.

SCHOLIUM.

Simplex enuntiation cum iudicio confundenda non est, quamvis, ut plurimum seu communiter, pro eodem sumantur, quia frequentissime iudicium includit et exprimit. Siquidem in rei veritate et in rigore logico, iudicium affirmat vel

(1) Exposita à nobis definitio nihil fere differt ab ea quam Aristoteles proponit, dum ait. «Verbum autem est quod adsignificat tempus, cujus nulla pars significat separatim, et est semper nota eorum quæ de altero prædicantur.» *Periherm.*, lib. 1.º lect. 4.º

negat rem inesse alteri: ex e. dum dico: *Petrus studet*, *τὸ studet*, exprimit studium per verbum significatum Petro revera inesse: ast vero dum dico: *utinam Petrus studeret*, studium per verbum significatum percipio et exprimo cum respectu ad Petrum tamquam ad subjectum, sed cui inesse opto, non *affirmo*: unde hic est simplex enuntiation non iudicium. Fortasse si Balmes cum recentioribus aliis, doctrinam hanc præ oculis habuissent, non adeo acriter circa naturam verbi decertassent.

CAPUT SECUNDUM.

DE PERCEPTIONE EJUSQUE ADJUNCTIS.

Res quælibet eatenus termino vocali vel scripto significatur exterius, quatenus interius in mente ex vi perceptionis existit repræsentatio quædam intellectualis ejusdem; quæ quidem repræsentatio dicitur a logicis terminus *mentalis*, et definitur: *Signum formale rei mente perceptæ*, quia rem repræsentat per modum similitudinis, non connexionis. Nuncupari etiam solet *ratio rei, notitia, notio, conceptus, idea*, easdemque patitur divisiones ac terminus vocalis. Ast vero, quoniam Logicæ proprium est terminos, tum quatenus mentales, tum quatenus iudicii elementa constituunt considerare, cum simplex perceptio ad iudicium ex sua natura ordinetur, agere oportet 1.º de generali enumeratione terminorum *mentalium*, sive de *Categoriis*, quibus rerum notiones et conceptus ad quædam capita revocantur; 2.º de eisdem per respectum ad iudicium, id est, de *universalibus*, quibus continentur res quatenus *prædicabiles*; 3.º de proprietatibus generalibus terminorum; 4.º de iis quæ juvant rectam rerum perceptionem.

ARTICULUS PRIMUS.

De Categoriis.

Categoriæ, quæ et *prædicamenta* nuncupari solent, sunt, *suprema genera eorum, quæ de alio prædicari possunt*. Nimirum, res omnes quæ de aliquo propositionis subjecto prædi-

cari vel enuntiari possunt, collocantur et continentur sub aliqua notione universalissima quæ sit genus vel species, ut hæc prædicata, *magnus, parvus, numerus, octavus*, continentur sub generico conceptu quantitatis.

Decem categoriæ ab Aristotele assignantur: *Substantia, quantitas, relatio, qualitas, actio, passio, quando, ubi, situs, habitus*. Quorum aliquam notionem, ac præcipuas divisiones breviter trademus, in eorum præsertim gratiam, qui ad Theologiam intendunt: ea tamen omittam de quibus in Ontologia redibit sermo. Itaque

1.º *Substantia:*

a) Dividitur in primam et secundam. *Prima*, dicitur ea quæ individua est et singularis, ut *Socrates*. *Secundæ*, dicuntur genera et species, ut *animal, homo*. Unde *secunda* substantia de prima tamquam subjecto prædicari potest, ut dum dicitur: *Socrates est homo*: de subjecto, inquam, logico, non physico, nam subjectum *physicum* est, cui res inest tamquam accidens, *homo* autem, vel humanitas Socrati non inest per modum accidentis.

b) Quædam proprietates, vel potius attributa logicalia substantiæ assignantur, quorum hæc sunt præcipua:

1.^a *Non inhærere subjecto.*

2.^a *Non habere contrarium proprie sumptum.* Contraria etenim ea proprie dicuntur, quæ ab eodem subjecto sese excludunt, ut amor et odium; substantia autem excludere nequit aliam a subjecto, cum subjecto non inhæreat.

3.^a *Esse subjectum contrariorum;* quæ proprietas ex præcedenti consequitur. Siquidem quia illa non inhæret, sed est subjectum, cui inhærent accidentia, oppositas modificationes recipere potest.

4.^a *Non suscipere magis et minus.* Eadem namque substantia intendi aut remitti nequit, qua talis, seu fieri *magis* vel *minus* substantia, secus ac quædam accidentia, quæ intendi ac remitti possunt, ut *amor, amicitia*.

c) Philosophorum quidam ajunt Deum ad categoriam substantiæ pertinere, alii vero inficiantur. Quæ disputatio nominis potius quam rei nobis videtur. Itaque, si nomen *substantia* accipiatur prout significat unam e categoriis, vel supremum genus complectens determinatam seriem generum et specierum, vel quod in idem redit, si accipiatur substantia

quatenus significat modum seu determinationem entis, Deus denominari non potest substantia, quia nec genus aut speciem substantiæ, nec modum aut determinationem essendi constituit, atque ut apposite ait D. Thomas, «Deus est principium totius esse.» Si vero præfatum nomen accipiatur, quoad id, quod perfectionis est in substantia, et quatenus significat ens, quod in se et per se existit, Deo perfectissimè congruit ratio substantiæ, quia non solum inhærentiam subjectivam excludit, ut substantiæ creatæ, sed dependentiam quoque absolutam ab omni alio, atque in se continet et superexcedit omnes substantias, quia ut bene habet idem D. Thomas, «per hunc modum est mensura substantiarum omnium.»

2.º *Quantitas:*

a) Ratione, experientia ac communi sensu testibus, quantitas est modus a corporea substantia inseparabilis, ratione cujus præfata substantia extenditur vel distribuitur in varias partes, sive habet 1.º *pluralitatem partium*: 2.º *extensionem localem*, seu naturalem exigentiam ad occupandum determinatum locum: 3.º *impenetrabilitatem*, qua ita locum occupat, ut secum in eodem loco corpus aliud non patiatur: 4.º *divisibilitatem*, quatenus ratione quantitatis, substantia corporea in partes dividi potest: 5.º *mensurabilitatem*, quatenus res *extensæ* mensurari possunt.

b) Quantitas vel est *permanens*, cujus partes simul existunt; vel *successiva*, cujus partes non simul, sed una post aliam existunt, ut dies constat horis, quæ sibi succedunt. Permanens, est vel *discreta*, cujus partes disjunctæ existunt, ut *numerus quinarius* hominum; vel *continua*, cujus partes invicem unitæ existunt: hæc subdividitur in *lineam*, quæ est extensio in longum, *superficiem*, quæ est extensio continua in longum et latum, et *corpus*, quod est extensio in longum, latum et profundum. Hæc porro notio congruit corpori *mathematico*, non corpori *physico*, quod, qua tale, non constituitur per extensionem nudam, ut vult Cartesius, sed est substantia materialis, quæ per extensionem modificatur.

c) Proprietates quantitatis, quatenus categoriam constituit sunt: 1.ª *Non habere contrarium proprie dictum;* nam contraria ea proprie dicuntur, quæ a subjecto se mutuò pellunt; ast vero quantitas ex seipsa non est activa, sed po-

bis iners. 2.º *Non suscipere magis et minus*; una enim quantitas major aut minor aliâ dici quidem potest, at non proprie dicitur magis quantitas. 3.º *Esse fundamentum æqualitatis et inæqualitatis.*

d) Præter quantitatem sensu proprio acceptam, de qua hucusque, est et alia quantitas, quæ *metaphorica* dicitur, et significare potest tum præstantiam naturæ, tum virtutem agendi, ut si dicatur quod virtus activa Dei est major virtute agendi creaturæ.

3.º *Relatio:*

De relatione paulo fusius agemus, tum quia non amplius de ea occurret sermo, tum et præsertim, quia ejus notionem exactam habere plurimum interest his, qui ad Theologiam animum intendunt. Itaque,

a) *Relatio* in genere est, *ordo seu respectus unius rei ad aliam*. Unde omnis relatio complectitur, subjectum, fundamentum et terminum. *Subjectum* relationis, dicitur res quæ ad aliam refertur, ut in relatione paternitatis, homopater, est subjectum. *Fundamentum* est ratio propter quam una res aliam respicit, ut nativitas vel generatio in relatione paternitatis. *Terminus*, est id quod respicitur a subjecto, ut in paternitate *filius* est terminus, quia est id, ad quod terminatur paternitas: subjectum et terminus dici etiam solent *extrema* relationis.

b) Prædictus ordo vel respectus unius rei ad aliam, si inest rebus extra mentem positis, relationem *realem* constituit, si secus, relationem *rationis* seu logicam. Qua in re Stoici, Nominales cum aliis bene multis, nullam *realem* relationem in creaturis agnoscunt, merito refragantibus aliis, quibus assentimur. Unde sit

THESIS.

Existunt in rebus veræ relationes reales, ac proinde non omnes relationes, entia rationis sunt.

Prob. Relatio est realis, si existat ante actum intellectus eam percipientis, entia enim rationis ea sunt, quæ actum intellectus consequuntur: atqui ante omnem actum intellectus una res aliam respicit, seu ad aliam refertur: ergo.

Minor patet: siquidem ante omnem intellectus actum, pater vere et realiter est pater hujus hominis: similiter ante omnem intellectus actum, et nemine cogitante, columna est æqualis alteri, quandoquidem ad hoc, ut exurgat præfata æqualitas, sufficit quod utraque hanc determinatam quantitatem habeat.

c) Porro, realis relatio vel est *increata*, id est, *ordo vel respectus unius divinæ personæ ad aliam*, de qua Theologi; vel *creata*, quæ est *realis ordo vel respectus unius rei creata ad aliam, vel ad Creatorem*. Hanc dividebant Scholastici in relationem secundum *esse*, et relationem secundum *dici*. Prima est *purus respectus ad terminum*, ita ut in proprio conceptu nihil substantiale et absolutum exprimat, ut paternitas. Secunda est, quæ simul cum respectu ad aliud, exprimit rem absolutam cui inest, ut pars includit respectum ad totum, anima significat quidem rem absolutam, sed simul includit ordinem ad corpus, cui unitur. Relatio secundum *esse*, si sit realis, est relatio *prædicamentalis*, quæ definiri potest: *accidens reale consistens in respectu unius rei ad aliam*. Relatio vero secundum *dici*, affinis est transcendentali, quæ est *ordo seu respectus inclusus in ipsa rei natura et ab ea indistinctus*, ut anima ad corpus, intellectus ad objectum intelligibile, creatura ad Creatorem etc. ordinem transcendentalem dicunt. Dicitur *transcendentalis*, tum quia in omnibus fere rebus reperitur, tum quia ab ipsa re, quæ refertur, realiter non distinguitur, ita ut si accipiatur cum præcisione a subjecto vel re, quæ refertur, est relatio rationis; si autem accipiatur pro re *relata*, tunc non solum est realis, sed est ipsa essentia rei, et substantia est sæpenumero, ut pars, anima, creatura. Itaque relatio secundum *dici* et relatio *transcendentalis* solum differunt quoad modum significandi, quatenus posterior significat ordinem cum præcisione rei; prior vero ordinem quatenus identificatum cum natura ordinata. Relatio prædicamentalis spectari potest, et quatenus est accidens quoddam substantiam afficiens, ut reliquia accidentia; et quatenus est *accidens tale*, id est, cujus totum esse et propria natura est ad aliud se habere: unde duplicem conceptum apud philosophos et theologos involvit, nimirum, conceptum *in*, quatenus inest subjecto, et conceptum *ad*, quatenus in propria ratione constituitur, et ab aliis distin-

guitur accidentibus per hoc, quod est *ad aliud* referri et ordinari.

Hæc porro relatio a transcendentali quoad duo præsertim discriminatur: 1.º quia transcendentalis, rebus omnibus creatis congruit; nulla namque invenitur creata res, quæ aliquem respectum ad aliam in se non includat; at prædicamentalis in determinatis tantum rebus ex propria natura exigit existere: 2.º quia hæc postrema advenire potest rei præexistenti, ut paternitas homini, æqualitas columnæ: at transcendentalis, utpote in ipsa rei essentia inclusa, et ab eadem realiter non distincta, simul cum re incipit et desinit esse.

d) Ut relatio sit *prædicamentalis* requiritur, 1.º ut distinguatur a subjecto cui inest; nam si cum ipso identificetur, jam non quid relativum, sed quid absolutum erit, sive illud sit substantia, sive quantitas, sive aliud ex prædicamentis assignatis: 2.º ut sit relatio *realis* et non logica, seu *rationis*, categoriæ enim non rationis, sed realia entia habentur. Porro ut relatio sit realis, quatuor requiruntur conditiones: 1.^a ut habeat subjectum reale: 2.^a ut ejus causa, vel fundamentum sit etiam reale: 3.^a ut habeat realem terminum realiter a fundamento et subjecto distinctum; sic in paternitate, homo-pater, qui est subjectum, est quid reale; similiter generatio vel nativitas, quæ sunt fundamentum; denique terminus sive homo-filius, et est quid reale, et a nativitate et patre realiter distinguitur. Quod si aliqua ex assignatis conditionibus desit, relatio logica tantum seu rationis erit.

c) Sunt qui existiment relationem prædicamentalem a fundamento realiter non distingui, sed oppidò falluntur. Siquidem prædicamentalis et proprie accepta relatio, si categoriam constituit, et realis natura sit oportet; (in categoriis enim non entia rationis, sed entia realia collocantur) et aliquid in suo conceptu includere, quo a ceteris categoriis vel generibus entium distinguatur. Ast vero, si relatio a fundamento non distinguitur, *specialem* et determinatam categoriam jam nequit constituere; siquidem indubium est, fundamenta relationum ad alias categorias pertinere et reduci, v. g., generatio ad categoriam actionis, extensio, quæ est fundamentum æqualitatis, ad categoriam quantitatis, etc. Ergo vel concedendum relationem prædicamentalem a fun-

damento realiter distingui, vel inficiandum relationem constituere specialem entis categoriam, ac proinde ullas existere reales relationes, sed omnes erunt relationes rationis.

f) Quia res, quæ relationem *fundat*, est quasi ejus existentia ratio et causa, relationum pluralitas generica et diversitas, ex pluralitate et diversitate fundamentorum exurgunt. Fundamenta porro relationum tria communiter assignantur: 1.º *unitas* et *numerus*, sive convenientia et disconvenientia; sic ex unitate vel convenientia quoad substantiam exurgit relatio *identitatis*, ex convenientia quantitatis *æqualitas*, ex disconvenientia, *inæqualitas*: 2.º *actio* et *passio*, ut in relationibus causæ et effectus: 3.º *mensura* et *mensurabile*, quæ hic accipiuntur quatenus significant id, a quo res speciem desumit; quod enim dat vel determinat speciem rei, hujus naturam et *esse* quodammodo *mensurat*; sic domus determinationem formæ, et esse recipit ab idea exemplari, quam artifex mente gerit, quæ proinde domus quasi mensura existit.

Dividi quoque solet relatio in *mutuam* et *non mutuam*. Prima est cui altera respondet ex parte termini, ut paternitas, cui respondet filiato. Secunda, dum unum tantum extremum relatione afficitur quoad aliud; ut creatura ad Deum quidem ordinatur, sed Deus non ordinatur ad creaturas. Quod si *mutua* relatio, ejusdem sit rationis et nominis inter duo extrema, nuncupatur relatio *æquiparantiæ*, ut similitudo inter duos parietes albos; si secus, *disquiparantiæ*, ut relatio patris ad filium.

g) Quinque relationis proprietates assignari solent. 1.^a *Non habere contrarium*: 2.ª *Non suscipere magis et minus*, quandoquidem eadem relatio, qua relatio, intensionem aut remissionem non subjacet ex se, sed tantum ratione fundamenti, ut si albedo parietis augeatur: 3.ª *Invicem converti*, pater enim est pater filii, et filius est filius patris: 4.ª *Esse simul naturá*, quatenus, nempe, relatorum unum sine altero existere nequit, ut pater, qua pater, sine filio: 5.ª *Esse simul cognitione*, quatenus unum relationis extremum, qua tale, non concipimus, nisi simul concipiendo aliud. Tres tamen postremæ proprietates soli relationi *mutuæ* congruere proprie videntur.

4.º *Qualitas*:

a) Sicut quantitas est modus, qui consequitur substan-

tiam ex parte materiæ, ita qualitas eam consequitur ex parte formæ, unde etiam in substantiis immaterialibus reperitur. Definiri potest qualitas cum D. Thoma: *accidens dispositivum substantiæ vel in seipsa vel quoad operationem*. Dicitur *accidens*, ut distinguatur a differentiis essentialibus, quæ rem etiam modificant vel determinant, ut *rationale* modificat ac determinat animal, determinatione tamen essentiali, non accidentali. Proprium vero est qualitatis, modificare vel determinare substantiam ut bene vel male se habeat, vel in seipsa, ut sanitas, pulchritudo; vel in ordine ad operationem, ut scientia, virtus, vitium, hominem perficiunt ac disponunt, ut bene vel male se habeat, congrue vel incongrue operetur.

b) Aristoteles qui de qualitate fusè disseruit, quatuor bimestres species qualitatis admisit, quarum prima est *habitus et dispositio*: 2.^a *naturalis potentia et impotentia*: 3.^a *passio et patibilis qualitas*: 4.^a *forma et figura*. Quid sibi voluerit Aristoteles hic per formam et figuram, non satis constat, nec inquirere libet. Quod attinet ad tertiam speciem, describi potest: *qualitas alterationem sensibilem causans vel ab ea causata*. Sic immutatio, quæ a melle in lingua, a calore in manu producitur, pallor vultus ex metu, etc. hanc speciem qualitatis constituunt, quæ, si citò transeat, ut pallor ex metu, *passio*; si vero permanenter adsit, ut pallor ex temperamento vel complexionem, *patibilis qualitas* dicitur.

c) Majoris sane sunt momenti reliquæ species, quibus et nomen et natura qualitatis proprie congruunt. *Habitus* ergo est, *qualitas difficile mobilis determinans subjectum ad bene vel male se habendum*. *Dispositio* vero, *qualitas facile mobilis determinans subjectum ad bene vel male se habendum*. Nempe, videmus substantiam ex seipsa non includere ea, quibus bene vel male se habet, bene vel male operatur, ut homo necessario non habet nec salutem, nec ægritudinem, scientiam vel errorem, vitium vel virtutem. Hujusmodi ergo qualitates quæ homini advenientes, ipsum modificant, ut bene se habeat vel operetur, dicuntur *habitus*, si vehementius subjecto inhæreant, ut sanitas ex perfecta complexionem, virtus moralis vel ex iteratis actibus, vel ex Dei infusione profluens. Si vero entitas illa imperfectè et quasi instabiliter subjecto inhæreat, dicitur *dispositio*, ut moralis virtus ex incepto exer-

citio profluens, scientia, quæ unam aut alteram minoris momenti veritatem complectitur (1).

Habitus et dispositiones ordinis operativi, seu quæ subjectum disponunt ad bene vel male operandum, supponunt potentias seu facultates operativas, ut scientia intellectum, virtus, et vitium voluntatem supponunt, hasque potentias determinant ut congrue vel incongrue operentur. Hujusmodi ergo facultates constituunt secundam qualitatis speciem; ita ut si facultas agendi sit vigens et fortis, nuncupetur *potentia*, si secus, *impotentia*, ut visus in sene, intellectus in hebetis ingenii homine.

d) Qualitati assignantur tres proprietates, quarum prima est, *habere contrarium*, quæ tamen non omnibus, sed aliquibus tantum congruit, præsertim habitibus et dispositionibus. Secunda, *suscipere magis et minus*, quæ aliquibus etiam tantum congruit; nam figuræ et potentiæ intensionem ac remissionem propriè non subjacent. Tertia, *fundare similitudinem et dissimilitudinem*.

5.º Sex posteriores categoriæ:

a) *Actio* est, *actus secundus potentiæ activæ*. Et est vel *immanens*, si in ipso agente recipiatur, ut volitio, sensitio; vel *transiens*, si ad aliud subjectum, præsertim ad exteriorem materiam terminetur, ut percussio, scribere.

b) *Passio* prædicamentalis est *actus secundus potentiæ passivæ* vel receptivæ, ut percuti, comburi: unde *passio* definiiri etiam potest: *receptio actionis in patiente vel subjecto*.

c) *Ubi*, prout categoriam constituit, est *circumscriptio corporis per locum*. Dicitur *corporis circumscriptio*, ut ab hac categoria excludantur aliæ species *ubi*, ut *ubi per immensitatem*, quo Deus est ubique; *ubi spirituale*, quo spiritualis subs-

(1) Verba illa, *difficile mobilis* in definitione habitus posita, sumi possunt vel ex parte principiorum habitus, vel ex parte radicationis in subjecto per iterationem actuum. Si sumantur priori modo, omnis habitus disponit ad bene operandum, quia ea quæ ad male operandum substantiam disponunt, ut error et vitium, non innituntur principiis immobilibus et necessariis, sed mutabilibus et instabilibus. Si sumantur posteriori sensu, habitus dici queunt etiam illæ qualitates, quæ ad malum se habent, dum intensius subjecto inhærent.

tantia creata vel definitur alicui loco per operationem, vel est tota in toto, et tota in qualibet parte, ut rationalis anima in corpore, cui substantialiter unitur. Itaque *ubi circumscriptivum* præsefert commensurationem dimensionum locati cum loco. Ast *ubi spirituale*, quod etiam *definitivum* nuncupatur, præ se fert existentiam substantiæ spiritualis finitæ in determinatis rebus corporeis, ita ut simul non sit in aliis, nec *ubique* sicut Deus. Quod quidem contingere potest vel per *operationem*, ut in angelis, vel per *informationem*, ut in rationali anima respectu corporis humani.

d) *Situs* est, *dispositio partium corporis locati in loco*, quatenus, nempe, locati partes partibus loci varie respondere possunt, ut homo eundem retinens locum, potest stare, sedere, cubare.

e) *Quando est, modificatio seu determinatio accidentalis rei, quatenus a tempore pendet et mensuratur.*

f) *Habitus est modus in corpore resultant ex circumpositione vestium vel armorum.* Sustineri posset, duas postremas categorias, esse denominationes extrinsecas, ac proinde ex categoriarum numero expungendas esse (1).

(1) Præcipuas recentiorum sententias circa categorias sic exponit Caj. Sanseverinus: «Kantius, qui primus recentium mentes philosophorum ad categoriarum tractationem revocavit, categorias docuit esse formas subjectivas, quibus *ratio pura* ad triplex genus idearum, nempe *Dei, mundi, et animæ* assurgit, quibusque intellectus mundum phænomenicum, sive sensilem sibi construit, cum mundus noumenicus, sive realis nos prorsus lateat. Herbartius eandem fere, ac Kantius, sententiam propugnavit.

Tennemannus vero, Hamiltonus, alique cum Laurentio Valla, aliter ac Kantius, contenderunt categorias non aliud esse, quam suprema rerum principia; unde ipsis in una metaphysica, eorum sententia, locus dandus est.

Heghelius vero edixit categorias esse simul res, et ideas, sive resideas, propterea quod ipsæ non aliud sunt, quam diversæ determinationes *Ideæ-Entis*, et, quandoquidem nihil est præter *Ideam-Ens*, ejusque determinationes, universam logicam, quam a metaphysica non distinguebat, in unica tractatione categoriarum consistere contendit.

Saint-Hilaireus autem sententiam, quam ipse Stagiritæ tribuit, propugnans, tenet categorias non esse aliud, quam voces quasdam communes, quæ suprema genera rerum, sive supra prædicata sig-

6.º Postprædicamenta:

Ex collatione prædicamentorum sive categoriarum, notionem quædam in mente exurgunt, quarum ope frequenter utimur in veri investigatione. Quinque enumerari solent: *oppositio, prioritas, simultas, motus et modus habendi*; quæ, quia collationem rerum, sive categoriarum consequuntur, *postprædicamenta*, seu si mavis, *postcategoriæ* recte nuncupantur.

a) *Oppositio rerum* est, repugnantia determinata aliquorum. Dicitur *determinata*, ad excludendam oppositionem improprie acceptam vel *disparatam*, ut quæ intercedit inter hominem et equum. Quadrupliciter res invicem opponi queunt: 1.º *relativè*, ut pater et filius, et extrema relationis realis: 2.º *contrariè*, quod locum habet inter entitates reales ex propria natura ab eodem subjecto se excludentes, ut dulces et amarum, vitium et virtus: 3.º *privativè*, quatenus forma vel perfectio excludit carentiam ejusdem in subjecto capaci, ut visus et cæcitas in animali: *contradictoriè*, quod oppositionis genus inter rem et rei negationem reperitur, ut inter ens et non ens.

nificant, ipsasque diversos modos præ se ferre, secundum quos intellectus res considerat, non quatenus ad ipsum spectant, sed quatenus in se sunt. Quocirca contra recentes invehitur, qui categoriarum tractationem a logica exterminatam volunt, pugnatque, si de illis, prout res sunt, in metaphysica, certe, prout sunt voces, in Logica disputandum esse. E contrario, Car. Remusatius contendit Stagiritam, etsi voces suprema sermonis explicare videatur, re ipsa notionum recensionem instituisse, et de illarum vi objectiva in metaphysica tractasse; quapropter categorias voces, conceptiones, et res esse secundum Stagiritam sentit.

Giobertius cum Heghelio consensit categorias esse res, et notionem, sed eum deceptum esse dixit, quod illas ab actu creativo disjunctum in principio pantheistico, scilicet in confusione *idealis, et realis* fundavit. Jamvero, categoriæ, ejus judicio, sunt res, quia revera Deus, qui est suprema categoria, sive *protocategoria*, categorias secundas quæ circa res contingentes versantur, in se complectitur, easque ex se educit non per sui ipsius evolutionem, uti Heghelio visum est, sed per actum creationis...

Rosminius categorias in *ontologicas, dialecticas et idealogicas* divisit, et Aristotelem, ejusque sive interpretes, sive adversarios reprehendit, quod alias ab aliis haud distinxerunt. *Philos. Christ. cum ant. et nova comparata*. T. 1.º, C. 1.º, art. 7.º

b) *Prioritas* septem modis accipi potest: 1.º *secundum tempus*, ut Petrus est tempore prior filio, quem genuit: 2.º *secundum naturam*, quæ etiam dicitur *a quo*, et *causalitatis*, quatenus omnis causa, si non semper tempore et duratione, naturæ tamen ordine prior est suo effectui: 3.º *secundum rationem consequentiæ*, quando, nempe, unum infert aliud, ut homo animal: 4.º *secundum ordinem*, ut in rhetorica oratione exordium prius est cæteris partibus: 5.º *secundum dignitatem*, ut episcopus respectu diaconi, dux respectu militis: 6.º *secundum generationem*, quatenus ex naturæ lege et conditione, vel una res aliam, vel ejusdem rei determinatus status alium præcedit; sic exercitium sensibilitatis prius est exercitio intellectus et voluntatis, et in eodem homine puer præcedit virum: 7.º *secundum perfectionem*, juxta quem perfectiora imperfectioribus priora habentur, ut exercitium intellectus prius est perfectionis ordine, quam sensibilitatis, et vir prior puero: unde prioritas generationis attenditur ex processu imperfecti ad perfectum, prioritas vero perfectionis ex nobilitati rei per respectum ad aliam sibi aliquatenus subordinatam.

c) *Motus*, si latiori sensu sumatur, sex genera complectitur: 1.º *generationem*, quæ est transitus de non esse ad esse substantiale, ut dum arbor, vel homo incipiunt esse: 2.º *corruptionem*, quæ est mutatio generationi opposita: 3.º *augmentationem*, a minori ad majorem extensionem: 4.º *diminutionem*, quæ priori opponitur: 5.º *alterationem*, qua res transit ab una qualitate ad aliam, ut ab errore ad scientiam: 6.º *motum localem*, corporis de uno ad alium locum. Quæ innuere opus erat, quia eorum frequens mentio occurrit, in veterum et D. Thomæ scriptis etiam theologicis, ut saltem quid sibi velint hæc vocabula sciant, qui Theologiam postea ediscent.

d) *Modi habendi* in infinitum pene variantur. Præcipui sunt 1.º per *inhærentiam*, quo modo substantia *habet* accidentia: 2.º per *continentiam*, quo modo vas *habet* aquam: 3.º per *possessionem*, quo sensu homo *habet* agrum: 4.º per *relationem*, quo sensu pater *habet* filium: 5.º per *juxtapositionem*, vel contactum, ut homo *habet* vestem, vel ense. Hocce postprædicamentum potius ad grammaticam, quam ad logicam spectare videtur.

Simultatis natura et divisio, ex prioritate satis innotes-

cit, sicut et posterioritatis notio, quæ prioritati opponitur.

SCHOLIUM PRIMUM.

Qui relationum realium existentiam in creaturis inficiantur, ajuntque relationes cunctas esse meras denominationes extrinsecas, vel rationis entia, quæ consequuntur considerationem intellectus, latam viam aperiunt objectionibus hæreticorum Trinitatem catholicam præsertim impugnantium. Nescio plane quid hujusmodi philosophi responderent sabellianismi propugnatori, qui diceret: «Vobis fatentibus, pater et filius in humanis, qua tales, id est, quatenus relationibus paternitatis et filiationis affecti, per solam denominationem extrinsecam et mentis considerationem invicem distinguuntur: ergo similiter in divinis Pater et Filius realiter non distinguuntur ex *paternitate et filiatione*, quæ nihil aliud sunt apud vos, quam denominationes extrinsecæ intellectus cogitationem consequentes.» Profecto, si in humanis pater et filius, qua tales, realiter non distinguuntur, sed tantum ratione reliquorum accidentium, et quia substantia, vel natura, quæ est in patre est numerice distincta ab ea, quæ est in filio: ergo cum in divinis, nec ulla sint accidentia, nec ulla realis distinctio ex parte substantiæ vel naturæ, nullum caput superest, ex quo realis distinctio in Trinitate inveniatur. Si in creatis nulla existit realis relatio, cur eandem concedere oportet in divinis?

SCHOLIUM SECUNDUM.

Conveniunt philosophi, principium categoriarum esse unicum, nempe, *ens* vel *esse*. Ast vero *esse* quandoque veritatem enuntiationis tantum significat, ut dum dico: Petrus *est* sapiens; quandoque rei essentiam, quandoque vero existentiam actualem significat. Cum ergo categoriæ sint res ipsæ, vel essentiæ extra mentem existentes, plane conficitur, earum principium esse *ens*, quatenus significat essentiam actu existentem. Kant, apud quem categoriæ nihil aliud sunt quam formæ variæ judiciorum, eas consequenter derivat ab *esse*, quatenus continet universalem judicii formam, nempe, *verbum est*, quatenus veritatem compositionis significat. Ex